Wintertelling akkervogels in Noord-Groningen
2011-2012

Velduil Lammerburen februari 2012,
foto Jan Enne Haack

WIERDE & DIJK
DE VERENIGING VOOR AGRARISCH NATUUR- EN LANDSCHAPSBEHEER NOORD-GRONINGEN

Wintertelling akkervogels in Noord-Groningen
2011-2012

Bauke Koole

2012

Wierde & Dijk
Postbus 25
9965 ZG Leens
E-mail: info@wierde-en-dijk.nl
Website: www.wierde-en-dijk.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting 1

Inleiding 3

Werkwijze 4

Weersomstandigheden 5

Resultaten 6
- **Fluctuaties in de resultaten** 10

Soorten 12
- **Roofvogels en uilen** 12
- **Provinciale doelsoort Veldleeuwerik** 17
- **Aandachtsoorten Grauwe gors en Geelgors** 19

Conclusies en aanbeveling 24

Dankwoord 25

Literatuur 27

Colofon 27

Samenvatting

In de winter van 2011-2012 zijn in het akkervogelkerngebied in Noord-Groningen doortrekkende en overwinterende vogels en aanwezige zoogdieren geteld. De onderzochte percelen met SNL-beheerpakketten waren gesitueerd langs de Middendijk en zeekust in de Noordpolder en wat meer naar het zuiden in de lijn van Zoutkamp, Houwerzijl en Zuurdijk. En er is ook geteld langs de Ommelanderdijk bij Hornhuizen en in de omgeving van Westernieland en Pieterburen.

Binnen het akkervogelkerngebied in Noord-Groningen hebben akkerbouwers de keuze uit twee gesubsidieerde akkervogelpakketten:

- SNL-beheerpakket: Bouwland met doortrekkende en overwinterende vogels *(wintervoedsel)*
- SNL-Beheerpakket: Bouwland met broedende akkervogels *(broedend)*

De afkorting SNL staat voor Subsidie regeling Natuur en Landschapbeheer en is bedoeld voor het behoud en de verbetering van de (agrarische) natuur en landschapskwaliteit in Nederland. Er is voor gekozen om te tellen op percelen met het pakket *wintervoedsel* en het pakket *broedend.* Het pakket *broedend* is primair gericht op akkervogels in het broedseizoen. Een bijeffect is echter dat op deze beheereenheden zaden zich kunnen ontwikkelen die in de winter als rijke voedselbron voor vogels dienen. Zie ook (Jan van ’t Hoff, 2010 Wintervogels in Natuurbraak).

Wierde & Dijk had ten tijde van de telling in totaal 158 hectare *broedend* en 41 hectare *wintervoedsel* in beheer. Hiervan zijn 24 percelen *wintervoedsel* met een oppervlakte van 34,11 hectare en 5 percelen *broedend* met een oppervlakte van 22,18 hectare geteld. Er is samen 56,29 hectare aan *wintervoedsel* en *broedend* geteld. Ter vergelijking van percelen met maatregelen is ook geteld op percelen zonder maatregelen. Deze zogenaamde *blanco 's* lagen altijd in de directe omgeving van de telpercelen maar ver genoeg om uitwisseling van vogels te voorkomen. De percelen *blanco* waren in vergelijking met de percelen met agrarisch natuurbeer ongeveer even groot. Niet alle *blanco 's* waren hetzelfde. De meeste *blanco's* waren kale omgeploegde akkers maar op enkele lagen ook graanstoppels of bietenresten en een enkele keer bestond een *blanco* uit grasland. Met inbegrip van de *blanco 's,* komt het totaal aantal getelde hectares landbouwgrond op ruim 110 hectare uit.

In een tot dan toe vrij zachte winter sloeg eind januari opeens de koude toe. Begin februari begon het streng tot zeer streng te vriezen. Enkele dagen na het begin van de vorstperiode heeft het gesneeuwd. De sneeuw is blijven liggen tot twee weken later de dooi intrad. De thermometer noteerde -11 en tellers moesten letterlijk alles uit de kast halen om warm te blijven. Maar de kou had geen invloed op de getelde vogels, integendeel aantallen namen juist toe.

In totaal zijn 85 verschillende vogelsoorten waargenomen. Waarvan 71 in *wintervoedsel* en *broedend* en 57 in de *blanco ’s*. In *wintervoedsel* en *broedend* zijn 20501 en in de blanco‘s 3136 vogels geteld. De talrijkste waargenomen soort is de Groenling met in totaal 7585 waarnemingen. Gevolgd door de Frater met 2528 waarnemingen. De percelen nabij de kust waren erg in trek voor deze typische kweldersoort, maar ook bij Zuurdijk, een stuk verder van de kust vielen enkele kleine groepjes te noteren.
In de *blanco ’s* is de Stormmeeuw het sterkst vertegenwoordigd met 1141 exemplaren. De desolate kale verregende akkers bieden de soort een prima overwinteringsbiotoop. Stormmeeuwen foerageren hier waarschijnlijk op regenwormen en emelten. Op de tweede plaats is de Toendrarietgans te vinden. De achtergebleven oogstresten op een bietenakker waren voor deze overwinterende ganzen een feestelijk gedekte tafel.

De provinciale doelsoort Veldleeuwerik heeft een grote voorkeur voor korte, lage vegetatie, bleek ook weer uit deze telling. De aantallen namen pas laat in de winter toe, wel overwinterende een klein aantal in Noord-Groningen.

Deze telling kende als aandachtsoorten Grauwe gors en Geelgors. Er vielen enkele overwinterende geelgorzen te noteren rondom Westernieland en in de omgeving van Hornhuizen. Langs de Middendijk bij Usquert verbleef een Grauwe gors van eind februari tot eind maart in een perceel *wintervoedsel*. Om vast te stellen of de gorzen tot in het broedseizoen zou blijven, is in april nog een extra zoekronde ingelast. Er werden helaas geen zingende exemplaren waargenomen.

Tijdens de telling is ook gekeken naar het effect van bomen en struiken grenzend aan de percelen. De verwachting was dat hoe meer bomen en struiken, hoe meer vogels. De totalen wezen echter anders uit. Ook kwamen enkele mooie foerageerpatronen naar voren van overwinterende vogelsoorten. De Veldleeuwerik en Kneu hebben een voorkeur voor het winterse open akkerlandschap met weinig bomen en struiken. Fraters zwerven in grote groepen door het landschap in tegenstelling tot groenlingen die altijd dicht in de buurt van bomen en struiken blijven. Vinken en rietgorzen houden 's winters zoveel mogelijk vast aan de landschapskenmerken van hun eigen broedbiotoop. Vinken hielden zich voornamelijk op in de percelen met aangrenzende boomsingels. Rietgorzen werden vooral gezien in percelen met in de omgeving overstaand Riet.

Het aanbieden van voedsel is een eerste stap, een betere afstemming op specifieke voorkeuren van overwinterende akkervogels is een volgende stap op weg naar een succesvolle overwintering.

Kale akkerbodem met afgebroken aren zomertarwe

Inleiding

Het bestuur van Wierde & Dijk heeft in 2011 besloten in haar kerngebied een wintertelling te houden. De vereniging heeft behoefte aan betrouwbare cijfers om keuzes en beslissingen in het kader van het subsidiestelsel SNL te kunnen rechtvaardigen. Deze wintertelling is door vrijwilligers uitgevoerd, Wierde & Dijk wilde ervaring opdoen met vrijwilligers, bij voorkeur uit het eigen gebied.

Het akkervogelbeheer in Noord Groningen is beschreven in een gebiedsplan dat is uitgewerkt door verschillende partijen die zich in Noord-Groningen met akkerbeheer bezig houden (Gebiedsplan Wierde & Dijk, 2009). Het doel van het gebiedsplan is de akkervogelstand te verbeteren. Gesubsidieerd akkervogelbeheer vindt alleen nog maar plaats in speciaal daarvoor aangewezen gebieden (Nota Meer doen in Minder gebieden, 2008). Deze zogenaamde kerngebieden zijn geselecteerd op grond van het voorkomen van de twee doelsoorten Veldleeuwerik en Grauwe kiekendief. De verwachting is dat met het herstel of toename van de broedpopulatie van deze twee vogels, andere akkervogels ook van de beheermaatregelen zullen profiteren.

Binnen het kerngebied in Noord-Groningen hebben akkerbouwers de keuze uit twee SNL-beheerpakketten:

- SNL-beheerpakket: Bouwland met doortrekkende en overwinterende vogels *(wintervoedsel)*
- SNL-Beheerpakket: Bouwland met broedende akkervogels *(broedend)*

De deelnemende akkerbouwers met het pakket *wintervoedsel,* hebben de vrijheid om het zaaimengsel van dit pakket zelf samen te stellen. In de praktijk wordt een mengsel gebruikt dat door Wierde & Dijk is samengesteld. Het mengsel van het pakket *wintervoedsel* bestond tijdens de winter van 2011-2012 uit 50% Zomertarwe aangevuld met Zomergerst, Triticale, Haver, Bladramanas en Mosterdzaad. Het is een eenjarig pakket dat elk voorjaar weer opnieuw ingezaaid moet worden.

Het beheerpakket *broedend* is minimaal 9 meter breed en groter dan 0,3 hectare. Het is een meerjarig pakket dat om de drie à vier jaar geheel opnieuw wordt omgeploegd en ingezaaid. Het zaaimengsel bestaat uit grassen, kruiden en granen en wordt door Wierde & Dijk samengesteld. Het pakket *broedend* wordt met een specifiek maairegime beheerd. Dit is het zogenaamde troiorandenbeheer dat door Wierde & Dijk is ontwikkeld (Jan van 't Hof, 2010. Akkervogels in Trioranden, Faunaranden en Natuurbraak).

De getelde percelen *broedend* en *wintervoedsel* zijn op grond van verspreiding binnen het kerngebied en op grond van landschapskenmerken zoals de aanwezigheid van bomen en struiken uitgezocht. De percelen met het beheerpakket *wintervoedsel* waren zo rond 1 tot maximaal 2 hectare groot. Percelen *broedend* hadden een gemiddelde grootte van 3,5 hectare. Een groot perceel *broedend* had, in tegenstelling tot de overige percelen *broedend*, geen kort gemaaide strook en dat leverde meteen opvallende resultaten op. Om het belang van beheer, hetzij toevallig deze keer, maar weer eens te onderstrepen.

Velduil Reitdiep februari 2012
Foto Jan Enne Haack

Werkwijze

Vanaf november 2011 tot eind maart 2012 zijn globaal om de twee à drie week tellingen uitgevoerd. Er hebben acht telrondes plaatsgevonden. Tellingen vonden zoveel mogelijk plaats op het midden van de dag onder de beste licht- en weersomstandigheden.
Voor aanvang van de telling hebben alle deelnemers een telinstructie gekregen. In deze telinstructie zijn richtlijnen over communicatie met de grondeigenaren, telprocedure en uitleg over winterkleed en geluid van de twee aandachtsoorten Grauwe gors en Geelgors opgenomen.

Alle percelen zijn geteld door ervaren tellers, tellers met wat minder ervaring werden gekoppeld aan de meer ervaren tellers. De percelen zijn op deze manier altijd door een variabel aantal mensen geteld. In totaal hebben negen vrijwilligers aan de telling meegedaan.

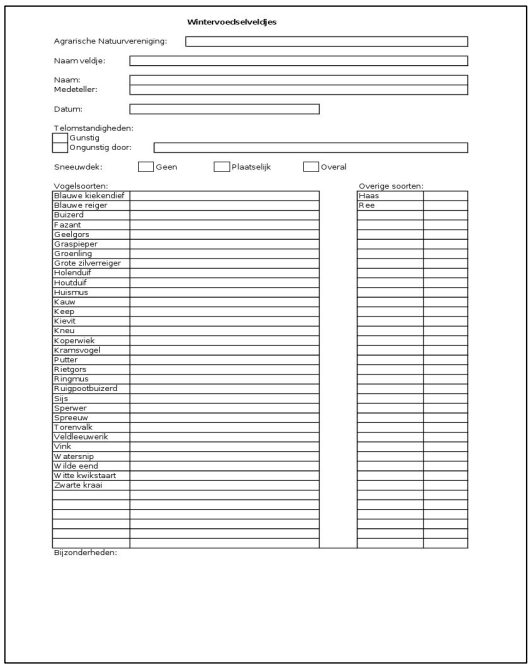

Wintervoedselveldjes

Agrarische Natuurvereniging:

Naam veldje:

Naam:
Medeteller:

Datum:

Telomstandigheden:
☐ Gunstig
☐ Ongunstig door:

Sneeuwdek: ☐ Geen ☐ Plaatselijk ☐ Overal

Vogelsoorten:		Overige soorten:	
Blauwe kiekendief		Haas	
Blauwe reiger		Ree	
Buizerd			
Fazant			
Geelgors			
Graspieper			
Groenling			
Grote zilverreiger			
Holenduif			
Houtduif			
Huismus			
Kauw			
Keep			
Kievit			
Kneu			
Koperwiek			
Kramsvogel			
Putter			
Rietgors			
Ringmus			
Ruigpootbuizerd			
Sijs			
Sperwer			
Spreeuw			
Torenvalk			
Veldleeuwerik			
Vink			
Watersnip			
Wilde eend			
Witte kwikstaart			
Zwarte kraai			

Bijzonderheden:

Telformulier wintertelling

De tellingen hadden het karakter van een transecttelling *Line transects.* Deze methode is erg geschikt in een open landschap en heeft de voorkeur boven een punttelling *point count* vanwege de lagere foutenmarge. In een meer gesloten landschap zou een punttelling geschikter zijn (Colin Bibby, 2000).
Ter plaatse is geteld door zigzaggend door de percelen te lopen. Alle vogelsoorten en zoogdieren die een duidelijke binding hadden met het perceel zijn geteld. Hiervoor is een telformulier gemaakt waarop soorten geturfd of aantallen konden worden opgeschreven. Om dubbeltellingen te voorkomen werden op de terugweg alleen nieuwe soorten aan de lijst toegevoegd.
Voor reigers, roofvogels en uilen, allen soorten met een groot voedselterritorium en gespecialiseerd in muizen, is een uitzondering gemaakt. Deze soorten zijn ook geteld als zij zich in directe nabijheid van de percelen bevonden.
Vogels in bomen of struiken naast de percelen zijn ook geteld. Hier bevonden zich vaak de grootste groepen. Onder moeilijke waarneemomstandigheden is een schatting van de aantallen gemaakt (Colin Bibby, 2000).

Weersomstandigheden

De winter van 2011/2012 is de boeken ingegaan als zacht, zonnig, vrij nat en getekend door een opmerkelijke koudegolf. Het KNMI laat over de drie maanden december, januari en februari het volgende temperatuursverloop zien. Zie figuur 1.

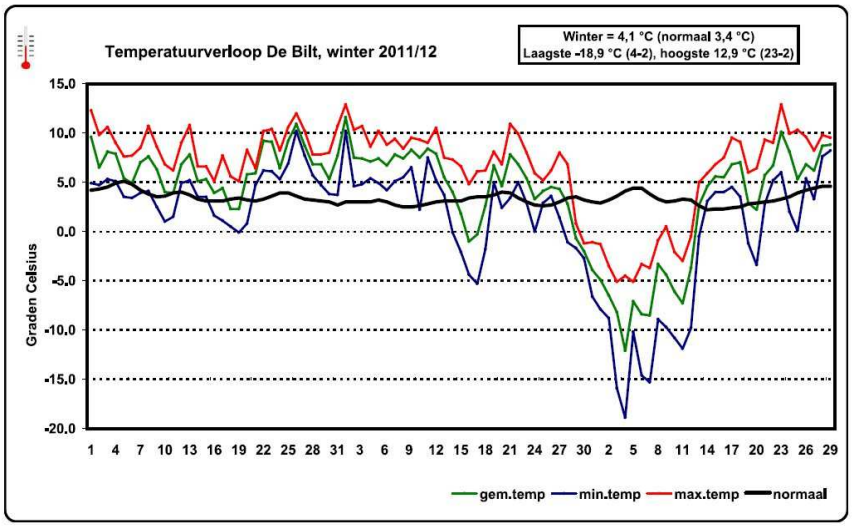

Figuur 1

De koude golf van begin februari laat waarden zien die ver onder het jaarlijkse gemiddelde uitkomen. Tellers noteerden een temperatuur van -11 op hun telformulier. Op 3 februari ging deze koudegolf ook gepaard met sneeuwval. De sneeuwlaag bedekte bijna volledig de percelen en bleef twee week liggen. Door de strenge vorst vervluchtigde de sneeuw geleidelijk waardoor het voedselaanbod slechts kort moeilijk beschikbaar was.
Opvallend was ook het begin van de winter; de maand november was de droogste ooit. Bovendien was er regelmatig veel mist en dat maakte de tellingen er niet gemakkelijker op. Enkele tellers moesten hun telling afbreken om deze met beter zicht opnieuw te doen.

De afgelopen winter kende dus veel extremen. De vraag is inhoeverre deze weereffecten terug te vinden zijn in de resultaten.

Resultaten

Het SNL-pakketten *wintervoedsel* heeft zich in voorbije winters al ruimschoots bewezen en deze telling was hierop geen uitzondering.

Aantal waarnemingen *wintervoedsel* en *broedend*

Groenling	7616	Roek	105	Havik	13	Bokje	3
Frater	2528	Merel	80	Geelgors	12	Huismus	3
Holenduif	1958	Torenvalk	68	Wintertaling	12	Grote lijster	2
Vink	1651	Kievit	66	Sneeuwgors	12	Grauwe gors	2
Kauw	1375	Blauwe kiekendief	55	Grote bonte specht	11	Barmsijs	2
Veldleeuwerik	966	Blauwe reiger	52	Sperwer	10	Boomkruiper	2
Rietgors	815	Ruigpootbuizerd	52	Meerkoet	9	Grote mantelmeeuw	2
Ringmus	445	Wilde eend	49	Witte kwikstaart	8	Tjiftjaf	2
Fazant	377	Roodborst	47	Smelleken	8	Goudhaantje	2
Houtduif	305	Koperwiek	45	Sijs	6	Strandleeuwerik	2
Zwarte kraai	276	Pimpelmees	42	Watersnip	5	Kerkuil	1
Kneu	265	Winterkoning	42	Turkse tortel	5	Bruine kiekendief	1
Graspieper	197	Ekster	32	Gaai	5	Heggenmus	1
Putter	163	Zanglijster	28	Houtsnip	4	Klapekster	1
Buizerd	156	Koolmees	23	Slechtvalk	4	Kleine zilverreiger	1
Spreeuw	155	Stormmeeuw	20	Oeverpieper	4	Pestvogel	1
IJsgors	133	Grote zilverreiger	16	Stadsduif	4	Roodborsttappuit	1
Kramsvogel	120	Keep	14	Velduil	3		

Aantal waarnemingen *blanco's*

Stormmeeuw	1141	Vink	37	Koolmees	7	Turkse tortel	2
Toendrarietgans	385	Koperwiek	28	Fazant	6	Velduil	2
Kievit	356	Goudplevier	25	Ruigpootbuizerd	6	Wilde zwaan	2
Kauw	117	Graspieper	24	Grote zilverreiger	6	Roek	1
Veldleeuwerik	114	Houtduif	22	Soepgans	6	Keep	1
Kramsvogel	110	Grauwe gans	22	Havik	5	Sijs	1
Spreeuw	98	Pimpelmees	20	Brandgans	4	Houtsnip	1
Zwarte kraai	97	Frater	15	Witte kwikstaart	3	Slechtvalk	1
Kleine zwaan	80	Rietgors	12	Ringmus	2	Grote lijster	1
Merel	58	Torenvalk	11	IJsgors	2	Beflijster	1
Kolgans	56	Roodborst	11	Winterkoning	2	Bonte strandloper	1
Groenling	54	Blauwe reiger	10	Ekster	2	Kokmeeuw	1
Buizerd	50	Zilvermeeuw	9	Grote bonte specht	2		
Holenduif	45	Putter	8	Sperwer	2		
Wulp	41	Blauwe kiekendief	9	Watersnip	2		

De resultaten zijn zeer bemoedigend te noemen In totaal zijn 85 verschillende vogelsoorten waargenomen; 57 in de *blanco's* en 71 in *broedend* en in *wintervoedsel*.
In *wintervoedsel* en *broedend* werden maar liefst 20501 vogels geteld. De *blanco's* deden het een stuk minder met totaal 3136 waarnemingen. In figuur 2 een overzicht van de aantallen per telronde.

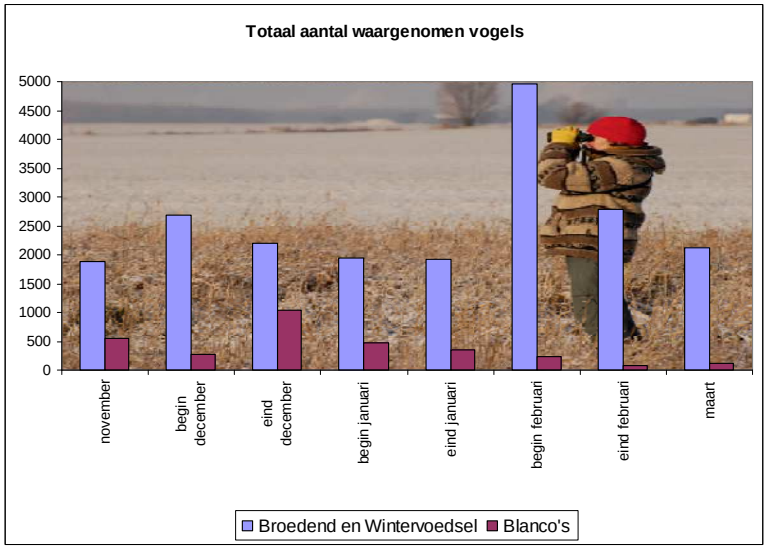

Figuur 2

De forse piek in begin februari valt onmiddellijk op. Opmerkelijk genoeg valt deze piek samen met de koude golf die van eind januari tot eind februari duurde. Voor de hoge scores tijdens de kou waren in het bijzonder Groenling, Frater, Holenduif, Vink, Kauw en Veldleeuwerik verantwoordelijk. De kou had dus geen remmende werking op de aanwezigheid van vogels maar eerder een aanzuigende werking.
Wat ook opvalt, is de dalende trend in de *blanco's* op het eind van de winter. Een knelpunt voor overwinterende vogels is de late winter en het begin van het vroege voorjaar. In deze periode is het voedsel schaars, verbruikt of vergaan en tijdens de winter komt er geen nieuw voedsel in de vorm van zaden of insecten bij. Deze periode wordt ook wel de *late winterresource gap* (Siriwardena, *et al*., 2008) genoemd. Deze *resource gap* is terug te zien in de *blanco's*.

De soorten top 10 laat voor de vogels in *broedend* en *wintervoedsel* een mooie verdeling zien van typische akkervogels en vogels van dorpen en boerenerven. Zie figuur 3.

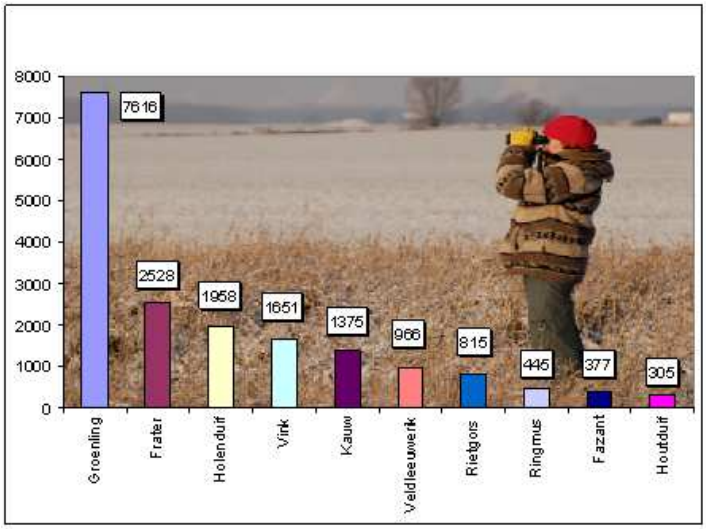

Figuur 3

De Frater is als bezoeker uit het hoge noorden de enige echte migrerende overwinteraar. De getelde ringmussen, fazanten zijn overwegend standvogels uit Noord-Groningen. De overige soorten zijn deels standvogels en trekvogel.
Opvallend is het hoge aantal getelde groenlingen. Uit eerdere onderzoeken en tellingen uit Groningen, is deze vinkachtige altijd met grote afstand de meest waargenomen soort. Als broedvogel en als wintergast laat de Groenling de afgelopen jaren een toename zien (SOVON 2002, broedvogelatlas).

In de *blanco's* ontbreken de zaadeters, hier domineren meeuwen en ganzen. Zie figuur 4.

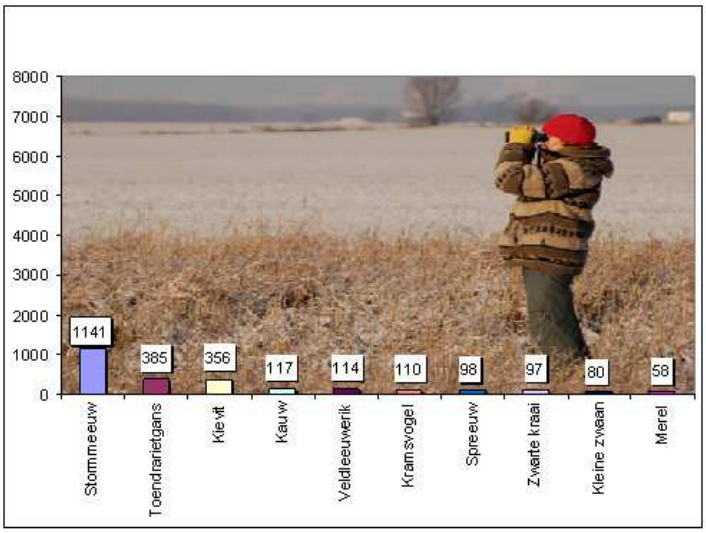

Figuur 4

De stormmeeuwen doen het goed op de kale natte winterse akkers waar op emelten en regenwormen wordt gefoerageerd. De ganzen en zwanen danken hun hoge aantallen aan een *blanco* met bietenresten die zich onbedoeld als een prima wintervoedselveldje heeft bewezen. De kramsvogels en merels zijn vrijwel allemaal tijdens de eerste rondes waargenomen in bessenrijke meidoorns naast de *blanco's*.

In het oog springend is verder het vrij hoge aantal veldleeuweriken dat op de *blanco's* is waargenomen. De kale bodem biedt goede foerageermogelijkheden maar dan dient er wel voedsel in de vorm van zaadresten of ander organisch materiaal aanwezig te zijn. Op een *blanco* met een graanstoppel werd het hoogste aantal veldleeuweriken geteld (38 in totaal).

De aandacht ging ook uit naar zoogdieren, er werden 166 hazen, 145 reeën en 5 vossen geteld. Zie figuur 5. Hiernaast zijn sporen aangetroffen van Hermelijn, Bruine rat en van woelratten.

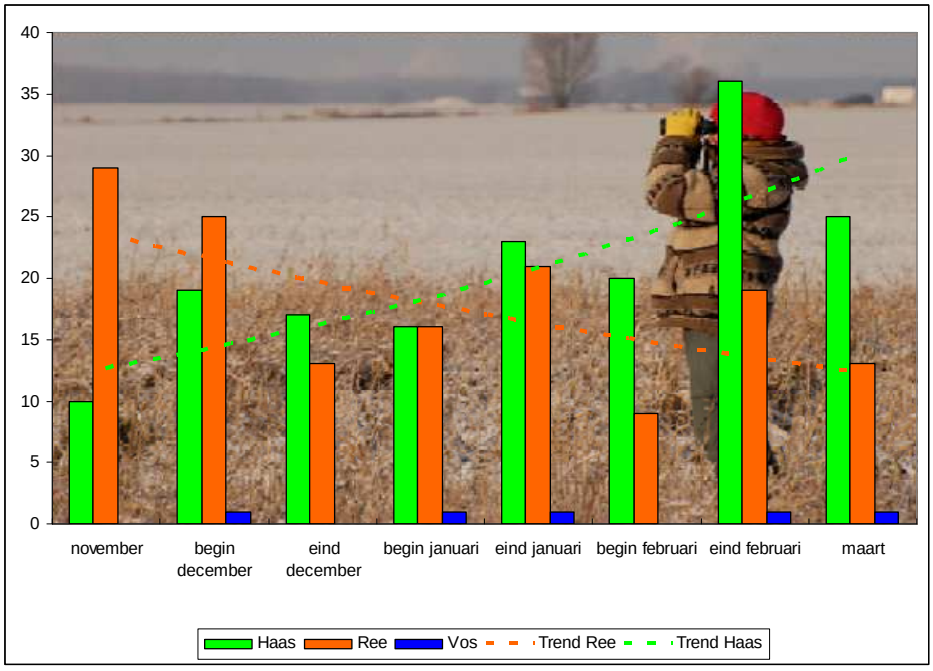

Figuur 5

Bij de zoogdieren is een toename van hazen en een afname van reeën te zien. Dit is in navolging van (Jan van ’t Hoff, 2010. Wintervogels in Natuurbraak) die dezelfde toe- en afname waarnam. Tijdens de tellingen was goed te zien dat de zetmeelrijke wortels van de Pastinaak in de percelen *broedend* waren aangeknaagd. Deze schermbloemige biedt zoogdieren of vogels dus een prima bron van voedsel.
In de *blanco’s* zijn weinig zoogdieren waargenomen, op de kale productieakkers ontbreekt het aan dekking en voedsel. Tot slot hebben de percelen agrarisch natuurbeheer een grote aantrekkingskracht op vossen die enkele malen overdag waargenomen zijn. Voor zo’n schuwe soort is dat bijzonder te noemen.

Gangenstelsel van woelratten in oever naast een perceel *wintervoedsel*

Nestholte van Bruine rat in een perceel *broedend*

Fluctuaties in de resultaten

Tijdens de telling bleek dat op vergelijkbare percelen de resultaten onderling sterk met elkaar kunnen verschillen. Op een perceel *wintervoedsel* net ten westen van Pieterburen was het gewas goed opgekomen en er leek voldoende voedsel aanwezig te zijn. Ook lag het perceel in het open landschap naast een sloot met overjarig Riet. Zie figuur 6.

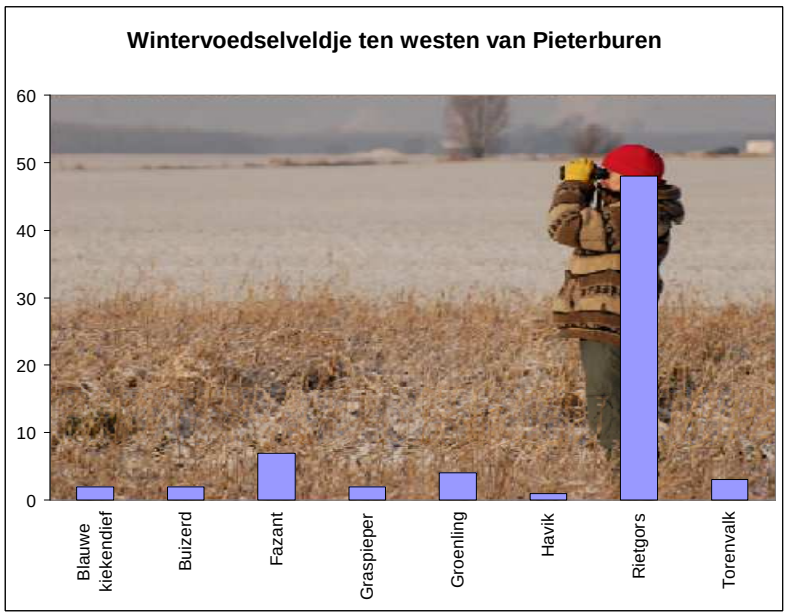

Figuur 6

De resultaten zijn matig te noemen. De rietgorzen, die overigens vaker in overjarige Riet dan het perceel *wintervoedsel* aanwezig waren, fleuren de cijfers nog wat op. In een vergelijkbaar groot perceel tussen Pieterburen en Westernieland met overstaand Riet, is het beeld totaal anders. Zie figuur 7.

Figuur 7

Het aantal soorten is veel hoger en de absolute aantallen lopen tot in de honderden.
Een vergelijking tussen twee percelen ingesloten door drie gesloten houtsingels toont eenzelfde verschil. Een perceel in Westernieland heeft hogere aantallen vogels en is daarnaast veel soortrijker. Zie figuur 8.

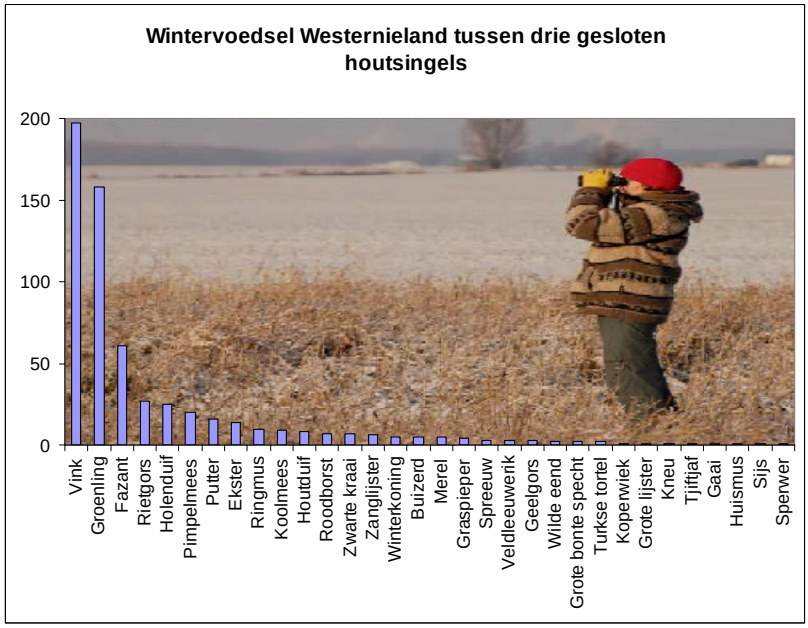

Figuur 8

Het perceel bij Zuurdijk presteert veel minder. Zie figuur 9

Figuur 9

Ook hier weer een duidelijk verschil in aantallen soorten en absolute aantallen. Bij de laatste twee percelen is de omgeving wel anders. Het perceel in Westernieland lag tegen de dorpskern aan, het perceel van Zuurdijk lag in een ruilverkavelingsbosje in een verder open agrarisch landschap. De waargenomen soorten van het perceel in Westernieland (figuur 8) weerspiegelen goed wat er ’s winters aan vogels in een kleine dorpskern in het agrarisch landschap te zien is. In figuur 9 ontbreken deze soorten. Hier is de ligging van het perceel bepalend voor de fluctuaties in soorten.

De beschikbaarheid van voedsel speelt ongetwijfeld een belangrijke rol in de waargenomen fluctuaties. Het is heel goed mogelijk dat bepaalde kruiden of granen uit het ene veldje beter waren gerijpt of opgekomen dan uit het andere veldje. Een onderzoek naar de beschikbaarheid en hoeveelheid van zaden gedurende een winterperiode zoals bij (Bos J. et al, 2011) zou de verschillen wellicht kunnen verklaren.

In het perceel bij Zuurdijk troffen de tellers loopsporen aan van woelratten. Naast dit perceel in een sloothelling bevonden zich talrijke holen en gangen van dit zoogdier. Vermoedelijk is het aanwezig voedsel in het perceel bij Zuurdijk grotendeels door de ratten geconsumeerd. En dat heeft een groot effect gehad op het aantal waargenomen vogels.

Soorten

In totaal zijn 85 verschillende vogelsoorten waargenomen soorten, een mooi aantal en dat allemaal in een hoog rendabel agrarisch gebied. Er is duidelijk een verschil in exclusief waargenomen vogelsoorten op de percelen met agrarisch natuurbeheer en de *blanco's* waar te nemen.

Exclusief in *wintervoedsel* en *broedend* zijn typische zaadspecialisten zoals gorzen en vinkachtigen waargenomen. Kneuen voeren de lijst aan. Zij hebben 's winters een voorkeur voor ruige zadenrijke kruidenvegetaties en zijn sterk afhankelijk van het agrarisch natuurbeheer. Voor de gorzen geldt hetzelfde, ook deze soorten zijn voor hun overwintering aangewezen op het agrarisch natuurbeheer.
De overige exclusieve soorten in de lijst zijn schaarse tot zeldzame overwinteraars en doortrekkers. Het aantal zanglijsters is verder opvallend te noemen, vermoedelijk foerageert deze vogel op overwinterende slakken in de percelen agrarisch natuurbeheer.

Kneu	265	Boomkruiper	2
Wilde eend	49	Grauwe gors	2
Zanglijster	28	Grote mantelmeeuw	2
Geelgors	12	Tjiftjaf	2
Wintertaling	12	Goudhaantje	2
Sneeuwgors	12	Strandleeuwerik	2
Meerkoet	9	Bruine kiekendief	1
Smelleken	8	Heggenmus	1
Gaai	5	Kerkuil	1
Oeverpieper	4	Klapekster	1
Stadsduif	4	Kleine zilverreiger	1
Bokje	3	Pestvogel	1
Huismus	3	Roodborsttappuit	1
Barmsijs	2		

Strikt genomen zijn alleen soorten die niet op zaden of granen foerageren exclusief in de *blanco's* waargenomen. Voornamelijk ganzen, zwanen en meeuwen. Opvallend is het lage aandeel brandganzen en het hoge aantal toendrarietganzen. Brandganzen verblijven traditioneel in hoge aantallen langs de Groningse waddenkust. Toendrarietganzen zijn 's winters talrijk in de Groningse Veenkoloniën, deze ganzen foerageren graag op akkers met overgebleven bietenresten.
Goudplevieren zijn 's winters in grote groepen samen met kievieten op de Noord-Groningse akkers waar te nemen. De waarneming van een Beflijster in een Meidoorn naast een blanco is bijzonder. Deze Scandinavische broedvogel trekt in het najaar in lage aantallen langs de noordkust op weg naar warmere streken. Het is de enige waargenomen schaarse doortrekker in de *blanco's*.

Toendrarietgans	385
Kleine zwaan	80
Kolgans	56
Wulp	41
Goudplevier	25
Grauwe gans	22
Zilvermeeuw	9
Soepgans	6
Brandgans	4
Nijlgans	4
Wilde zwaan	2
Beflijster	1
Bonte strandloper	1
Kokmeeuw	1

Een aantal soorten wordt verder in dit hoofdstuk beschreven omdat zij aan de ene kant exemplarisch voor het agrarisch gebied zijn of anderzijds door hun talrijke voorkomen interessant zijn.

Roofvogels en uilen

Roofvogels en uilen behoren tot de categorie van exemplarische soorten van het agrarische gebied. Als top van de voedselpiramide weerspiegelen zij als geen ander de ecologische rijkdom van het landschap.
In figuur 10 is per telronde de aantalsontwikkeling weergegeven, daarnaast bevindt zich een kolom met het absoluut aantal waarnemingen onderverdeeld naar soort. Alle roofvogels en uilen die zich in of in de nabijheid van de percelen of *blanco's* bevonden zijn geteld. Hier is voor gekozen omdat roofvogels en uilen een groot voedselterritorium bestrijken en om op landschapsniveau een beter beeld te krijgen.

De aantallen zijn mooi verdeeld met een lichte daling op het einde van de winter. Opvallend is ook de goede score van de *blanco's*. Op landschapsniveau lijkt Noord-Groningen het dus goed te doen voor roofvogels en uilen. Het agrarisch natuurbeheer in Noord-Groningen werkt als een magneet en dat verklaart ook waarom de *blanco's* zo goed scoren.

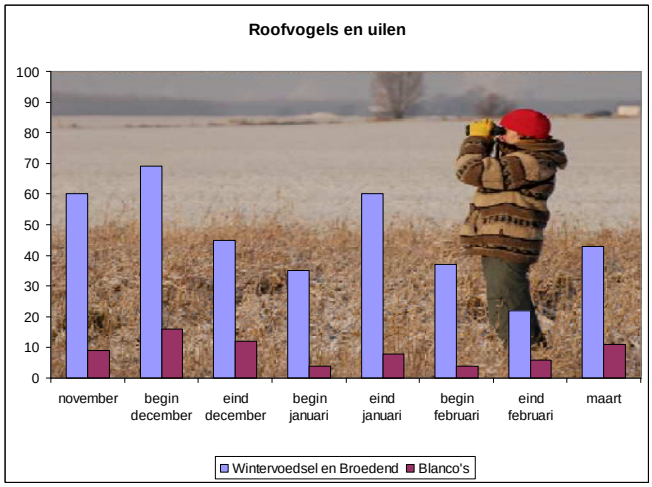

Figuur 10

Wintervoedsel en Broedend (W/B) Blanco (B)	**W/ B**	**B**
Buizerd	156	7
Torenvalk	68	11
Blauwe kiekendief	55	8
Ruigpootbuizerd	52	6
Havik	13	5
Sperwer	10	2
Smelleken	8	0
Slechtvalk	4	1
Velduil	3	2
Bruine kiekendief	1	0
Kerkuil	1	0

In het najaar van 2011, in de maanden oktober en november, werden veelal jonge ruigpootbuizerds waargenomen in een brede strook langs de Groningse waddenkust. Deze Scandinavische broedvogel verlaat 's winters zijn broedgebied om in meer gematigder streken te overwinteren. Na enkele magere jaren volgde eindelijk weer eens een winter met hoge aantallen (waarneming.nl).
Er werd volop en dankbaar op muizen gejaagd boven de percelen *wintervoedsel* en *broedend* en enkele vogels bleven de gehele winter aanwezig. Maar de aantallen haalden nooit meer de mooie cijfers van november. Ruigpootbuizerds hebben, in tegenstelling tot buizerds, een sterke voorkeur voor een open landschap met een gevarieerde en structuurrijke lage kruidendekking. De percelen met agrarisch natuurbeheer bieden dat.

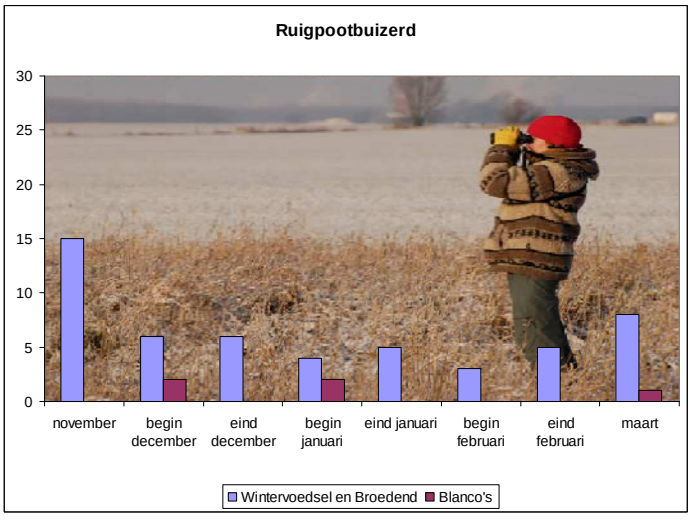

Figuur 11

Deze dode Ruigpootbuizerd werd gevonden in een perceel *wintervoedsel*. Let op de geheel bevederde poten.

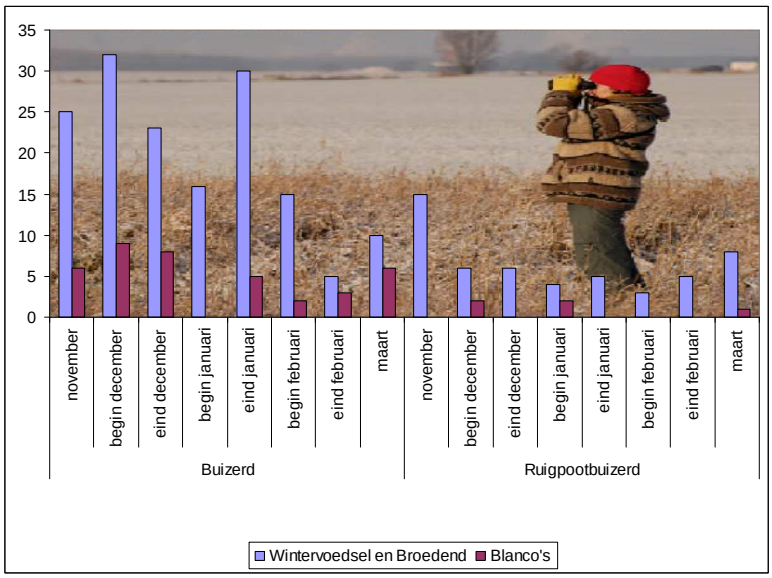

Figuur 12

Het verschil in voorkeur tussen de Buizerd en de Ruigpootbuizerd is goed af te lezen in figuur 12. De Buizerd is veel meer een generalist ten opzichte van de meer gespecialiseerde Ruigpootbuizerd.
De Buizerd is veel regelmatiger in de *blanco's* waargenomen.

Linthorst-Homanpolder, 20 februari 2012

De Velduil is een bijzondere wintergast in Noord-Groningen. Deze uilensoort is tijdens de telling vijf maal waargenomen.
Eind januari werden de eerste twee vogels in een *blanco* met graanstoppel in de Linthorst-Homanpolder waargenomen. In februari werden twee Velduilen gezien in een perceel *wintervoedsel* bij Hornhuizen en langs de Middendijk bij Usquert. In maart vloog een Velduil op uit de rand van een perceel *wintervoedsel* bij Zoutkamp aan het Reitdiep.

Op meer plaatsten in Noord-Groningen waren velduilen te zien. Jan Enne en Tineke Haack ontdekten twee velduilen nabij Lammerburen aan het Reitdiep (zie foto). Later werd een van de twee helaas dood gevonden maar even later voegde zich toch weer een andere Velduil bij de overgebleven vogel. In totaal zijn hier dus drie velduilen waargenomen. Hiernaast waren er nog twee losse meldingen van een Velduil bij Pieterburen (door Madeleine Postma) en een bij de Ruidhorn (door Jacob Bosma). Langs de trektelpost in de Eemshaven passeerden in november en december 2011 zes velduilen. Daarmee komt het totaal op 16 waargenomen velduilen in Noord-Groningen.
Het dieet van velduilen bestaat bijna volledig uit woelmuizen. In sommige jaren met veel muizen kunnen velduilen tamelijk algemeen zijn. Gejaagd wordt er vanuit de lucht of vanaf de grond. Velduilen gebruiken graag typische uitkijkposten in het landschap zoals paaltjes of hekwerk. In Nederland broedt de Velduil op de Waddeneilanden, in goede muizenjaren komt de soort ook tot broeden in het agrarisch gebied.

Duiven en zangvogels

Duiven en zangvogels zijn typische zaadeters en daarmee goede indicatiesoorten voor het succes van de percelen *wintervoedsel* en *broedend*.

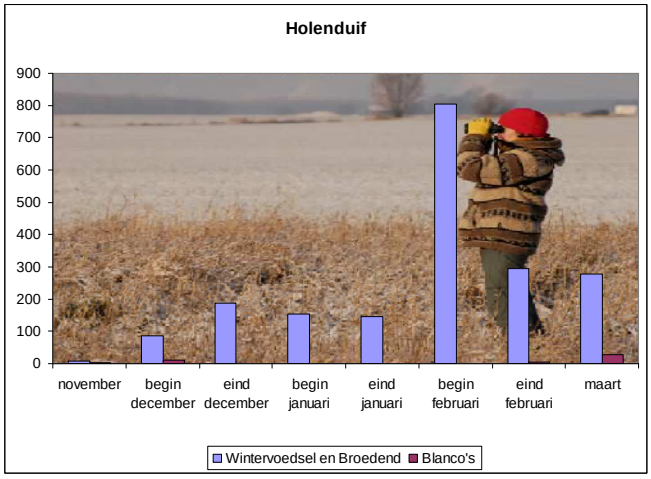

Figuur 13

De Holenduif is vrijwel alleen gezien in *wintervoedsel* of *broedend*. Zie figuur 13. Het voedsel van de Holenduif bestaat uit granen en zaden van een breed scala aan akkerkruiden waaronder het zaad van de Bladramanas.
Foerageren gebeurt met pikkende bewegingen in groepen op de grond. Meestal 's ochtends vroeg, midden op de dag of laat op de middag. Resultaten kunnen dus afhankelijk van het tijdstip van tellen fluctueren. Holenduiven zijn de hele winter door waargenomen.
De aantallen namen echter sterk toe op het eind van de winter. Dit zou te danken zijn aan een late beschikbaarheid van bladramanaszaden door het legeren van dit gewas (Jan van 't Hoff, 2010, Wintervogels in Natuurbraak).

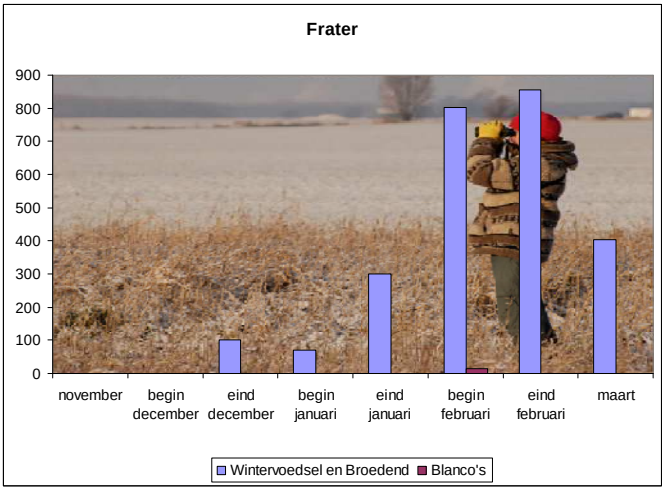

Figuur14a

De frater behoorde tot de verassingen van de winter. Vanaf eind december namen de aantallen fors toe met als hoogtepunt een groep van 550 exemplaren boven een perceel *broedend* aan de waddendijk begin februari. De frater is strikt gebonden aan het agrarisch natuurbeheer, een klein groepje verbleef begin februari kortstondig boven een *blanco*.

Fraters overwinteren bij voorkeur op kwelders, de Groningse naam *Kwelderbarmke* vindt hier zijn oorsprong. Op de kwelder is vooral Zeekraal en Zeeaster favoriet waarvan de zaden beschikbaar zijn van september tot januari (Stanley Cramp, 2004). Mogelijk verklaart dit de hoge aantallen in het agrarisch natuurbeheer aan het eind van de winter. Als rond die tijd de kwelder vanwege voedselgebrek wordt verlaten.
Fraters prefereren zaden van planten die in verstoorde milieus welig tieren zoals Ganzevoet, Perzikkruid of Bijvoet. Zeldzame waarnemingen uit het binnenland hebben bijna altijd betrekking op dit soort milieus (Jan Hulscher & Peter Driessen, 2009).

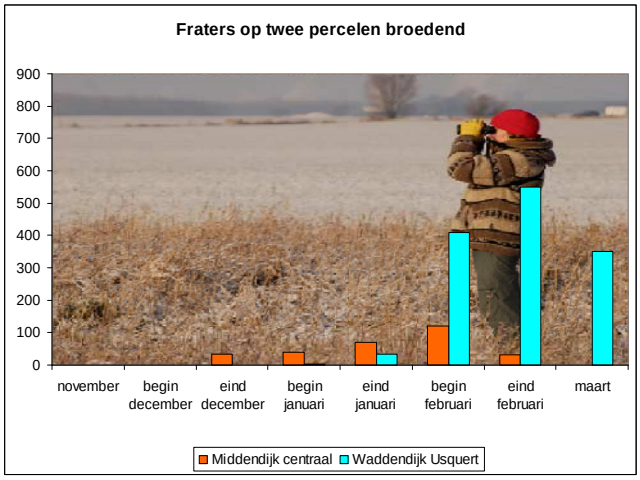

Figuur 14b

In figuur 14b worden twee percelen *broedend* met elkaar vergeleken.
Zeer hoge aantallen van het Kwelderbarmke bij de kust. Iets veder landinwaarts bij de middendijk en de aantallen zijn veel lager.
De vraag is of hier een beheeraspect aan ten grondslag lag. De hoge zadenrijke kruidenvegetatie bij de waddenkust was mogelijk favoriet.
Dit in tegenstelling tot het perceel bij de Middendijk waar ongeveer een derde bestond uit een kort gemaaide strook. Zo'n gemaaide strook ontbrak in het perceel aan de waddendijk.

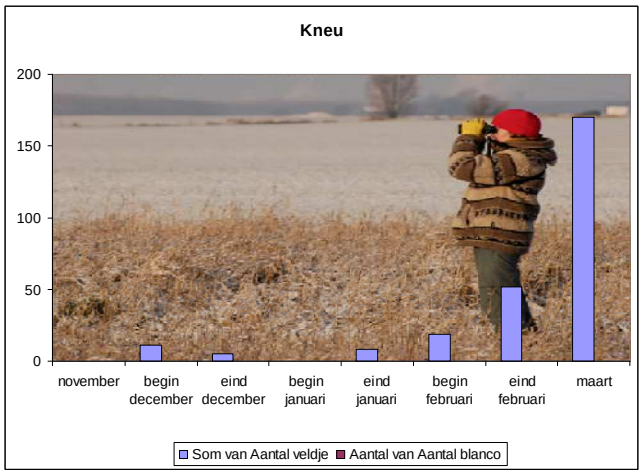

Figuur 15

De Kneu is in slechts drie wintermaanden in lage aantallen aangetroffen. Pas tegen het voorjaar, tijdens de migratie, werden enkele grote groepen gezien. In Oost-Groningen overwinteren veel hogere aantallen kneuen (Henk Jan Ottens & Rik van der Starre, 2010).

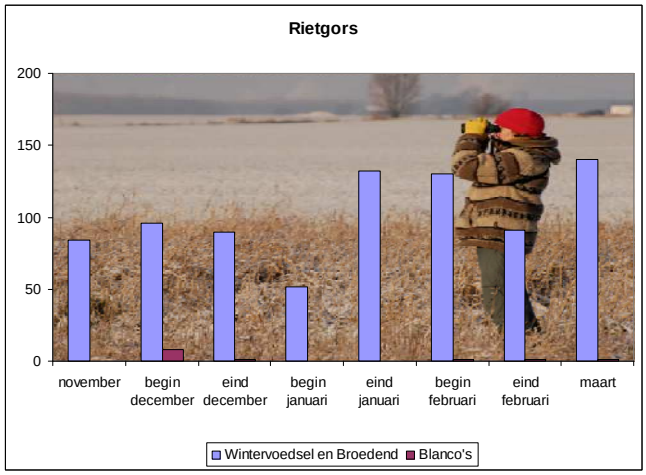

Figuur 16

De Rietgors is een tamelijk algemeen broedvogel van watergangen met Riet in Noord-Groningen.
Tijdens de telling zijn de hoogste concentraties bijna altijd waargenomen in de directe nabijheid van overstaand Riet. Op een perceel naast het Reitdiep overwinterde een grote groep die bij verstoring de dekking van Riet langs de rivier opzocht. Ook op andere percelen leverde de combinatie van Riet en *wintervoedsel* mooie aantallen op. Figuur 16 laat een vrij stabiel voorkomen gedurende de telling zien met een lichte toename naar het einde van de winter.

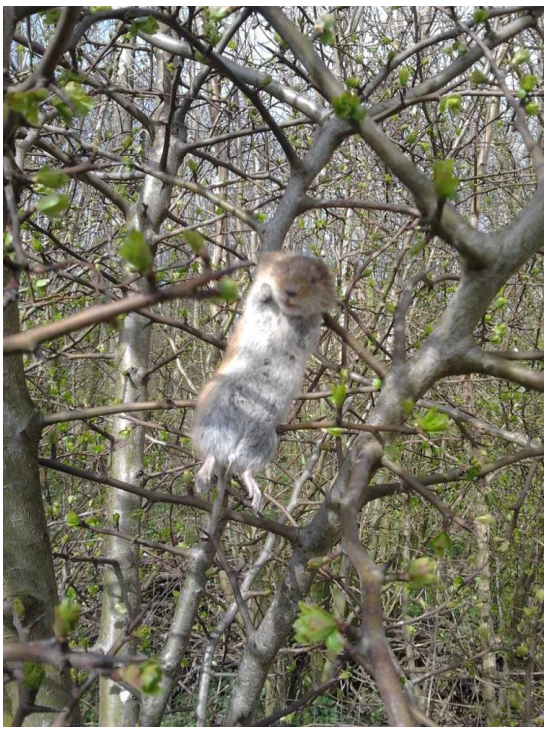

In de laatste telronde zag Hylke Agema een Klapekster in een perceel *wintervoedsel* bij Zuurdijk. Even later ontdekte hij deze gespietste muis aan een tak van een Meidoorn.
Klapekster bewaren (spietsen) hun prooien op deze manier. Deze vogelsoort heeft in de winter een dieet van muizen en kleine zangvogels, dat vergelijkbaar is met dat van roofvogels. Vermoedelijk verbleef de Klapekster tijdens de migratie kortstondig bij dit wintervoedselperceel. In alle vorige telrondes zijn geen waarnemingen van deze vogel gedaan.

Provinciale doelsoort Veldleeuwerik

De provinciale doelsoort Veldleeuwerik speelt een belangrijke rol in het Groningse akkervogelbeheer. De percelen *broedend* zijn specifiek ingericht voor broedende of foeragerende veldleeuweriken. Het pakket *wintervoedsel* is gericht op doortrekkende en overwinterende akkervogels waaronder de Veldleeuwerik.
Nederlandse veldleeuweriken zijn deels standvogel en deels overwinteraar (Arne Hegemann, *et al*., 2010). Dat lijkt ook het beeld te zijn van deze wintertelling. Zowel op percelen met agrarisch natuurbeheer alsook op een aantal *blanco's* worden van november tot eind januari zo rond de vijftig Veldleeuweriken gezien. De aantallen nemen pas toe op het einde van de winter. Zie figuur 17.

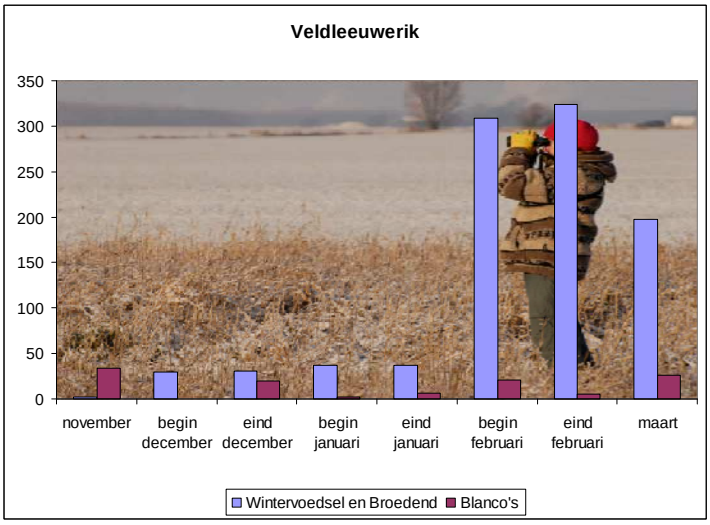

Figuur 17

In figuur 18 is weergegeven waar tijdens de telling de grootste concentraties Veldleeuweriken in Noord-Groningen gezien zijn. De jonge zeepolders grenzend aan de Waddenzee zijn favoriet. In de lijn Zoutkamp, Houwerzijl en Zuurdijk zijn geen noemenswaardige aantallen waargenomen.

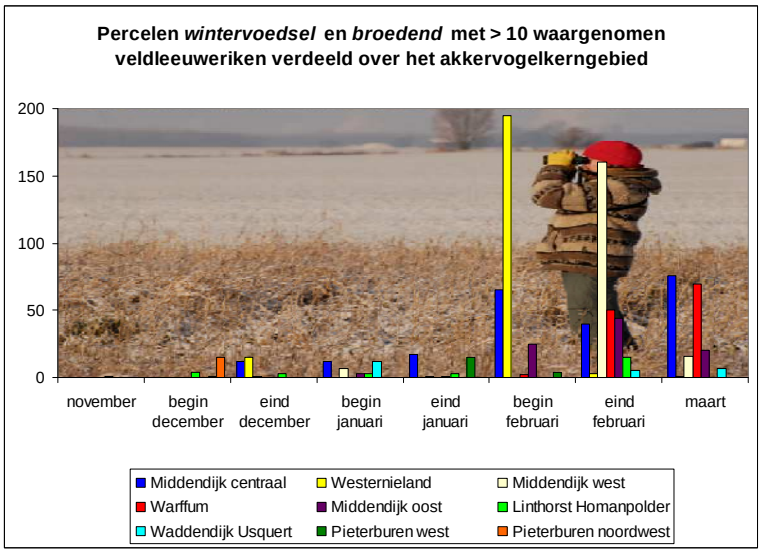

Figuur 18

De *blanco's* laten een vergelijkbaar verspreidingsbeeld zien in figuur 19. De polders langs de kust zijn favoriet ten opzichte van het binnenland. De verspreiding is ook niet homogeen over de winter verdeeld. Slechts op twee *blanco's* zijn dit soort kleine groepjes foeragerende veldleeuweriken waargenomen.

Figuur 19

Er zijn alleen relatieve dichtheidsaantallen over het voorkomen van de Veldleeuwerik als broedvogel in Noord-Groningen beschikbaar. Het is daarom niet mogelijk om aantallen in de winter te koppelen aan de huidige broedpopulatie. Wel zal een deel van de waargenomen veldleeuweriken in de maanden november, december en januari betrekking hebben op de huidige Noord-Groningse broedvogels.

Het is logisch om te veronderstellen dat de toename in januari en februari veroorzaakt wordt door de vroege voorjaarsmigratie. Een andere oorzaak zou kunnen liggen in een toenemende geschiktheid van de percelen door eigen beheer (gemaaide strook) of door werking van het winterweer (legeren van gewas).

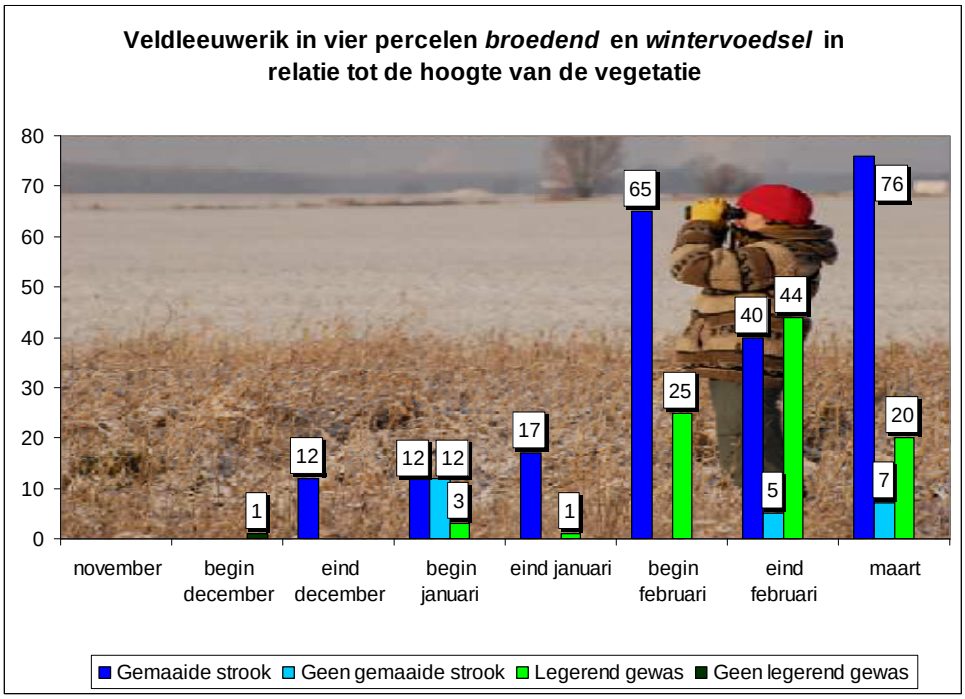

Figuur 20

In figuur 20 worden de aantallen veldleeuweriken gepresenteerd van twee percelen *broedend* en twee percelen *wintervoedsel*. Een perceel *broedend* lag ter hoogte van Usquert bij de waddendijk, het andere perceel *broedend* lag bij de Middendijk ter hoogte van Noordpolderzijl. Beide percelen waren met ongeveer 8 hectare even groot. Het perceel *broedend* aan de waddendijk had geen kort gemaaide strook, het perceel aan de Middendijk had dat wel.
Hiernaast zijn de aantallen opgenomen van twee percelen *wintervoedsel*. Deze twee even grote percelen ten oosten van de middendijk lagen in zichtafstand van elkaar. De twee percelen *wintervoedsel* verschilden van elkaar doordat in het ene perceel, eerst door regen en later door sneeuw, het gewas voor een groot deel is gaan legeren. In het andere perceel, dat wat hoger lag, is het gewas niet gaan legeren.

De meeste veldleeuweriken zijn geteld in percelen met gemaaide stroken. Ook in de percelen *wintervoedsel* met legerend gewas komen hoge aantallen voor. Deze cijfers bevestigen de voorkeur van de Veldleeuwerik voor een open vegetatiestructuur om in te foerageren.
In het *wintervoedsel* is de aanwezigheid van deze open vegetatiestructuur afhankelijk van de weersomstandigheden. Natuurlijke processen zoals legering van het gewas, overstroming of sneeuw en ijs creëren het geschikte foerageerbiotoop. Veldleeuweriken bleken een sterke voorkeur voor deze *verweerde* percelen *wintervoedsel* te hebben.

Vanaf het najaar tot aan het voorjaar zijn op percelen *broedend* kort gemaaide stroken aanwezig. Toch worden op deze percelen in de maanden november, december en januari geen hoge aantallen veldleeuweriken waargenomen. Hetzelfde geldt voor het *wintervoedsel* waarvan het gewas ook al vroeg in het najaar kan gaan legeren, wat ook is waargenomen. De toename op het eind van de winter lijkt dus te zijn ingegeven door de vroege voorjaarsmigratie in samenhang met de mate van geschiktheid van het agrarisch natuurbeheer voor de Veldleeuwerik.

Aandachtsoorten Grauwe gors en Geelgors

Voorafgaand aan de telling lag de nadruk op het vinden van grauwe gorzen of geelgorzen. Beiden soorten zijn voormalige broedvogels van Noord-Groningen. De Grauwe gors verdween midden jaren tachtig van het toneel, de Geelgors is vanaf begin jaren vijftig al geen broedvogel meer.
Het agrarisch natuurbeheer is bij uitstek het middel om deze agrarische soorten weer terug te krijgen.

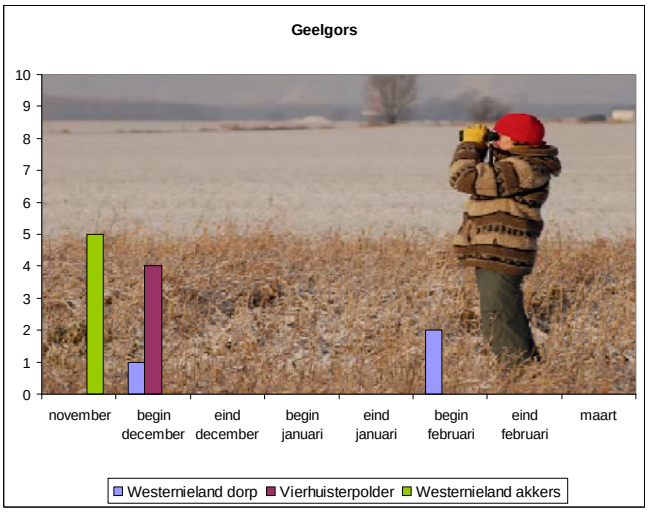

Figuur21

De Geelgors is in Groningen geleidelijk aan richting de kleigronden opgeschoven. De aantallen in Oost-Groningen tijdens de winterperiode zijn ronduit spectaculair te noemen (Henk Jan Ottens & Rik van der Starre, 2010). Maar in Noord-Groningen is de soort tijdens de winter een opvallende afwezige. Reden te meer om extra aandachtig uit zien naar geelgorzen. Uiteindelijke werden 12 exemplaren waargenomen.

De geelgorzen bevonden zich vaak in bomen of struiken naast de percelen met *wintervoedsel* en bezochten maar sporadisch de veldjes om te foerageren. Als ze dat deden dan altijd samen met andere vinkachtigen. Bij de minste of geringste verstoring werd de veiligheid van de bomen weer opgezocht.
Van geelgorzen is bekend dat zij hoofdzakelijk overwinteren in de nabijheid van hun broedgebieden. Ervaringen uit Limburg (Jules Bos *et al.*, 2011) lijken er op te wijzen dat tijdens de teelt van vier jaar wintervoedselgewassen op de Kraijelheide, geelgorzen dat gebied ontdekten als betrouwbare voedselbron en daarmee toenamen. Maar mogelijk werd ook het brongebied van waaruit de gorzen kwamen groter en verklaarde dat de toename. De situatie lijkt op die van Groningen; een grotere wordend brongebied van waaruit vogels zich regionaal verspreiden maar de echte hoge aantallen moeten Noord-Groningen nog ontdekken.

Grauwe gors middendijk Usquert winter 2012, foto Dick Veenendaal

In de zomer van 2011 kwamen acht paartjes Grauwe gors tot broeden in het Oldambt. Een opschaling van het agrarisch natuurbeheer in Oost-Groningen, speelde hierin een belangrijke rol.
Op 25 augustus 2011 werd de laatste juveniele vogel in het broedgebied waargenomen en vanaf 13 november 2011 (waarneming.nl) overwinterde een klein aantal grauwe gorzen in het Oldambt. Ervaringen buiten Groningen met succesvol akkerbeheer ter bescherming van de Grauwe gors is opgedaan in Limburg en België (Van dongen, 2004) en (Robin Guelinckx, 2008). Overstaand graan is de sleutel voor een succesvolle overwintering, blijkt uit deze onderzoeken.
De percelen *wintervoedsel* in Noord-Groningen voorzien in deze behoefte.

Een waarneming kon dan ook niet uitblijven. Op 20 februari 2012 was het raak toen een Grauwe gors opvloog uit een perceel *wintervoedsel* naast de Middendijk. Tijdens herhaalde bezoeken leek de vogel op de bodem van het perceel te foerageren in gezelschap van rietgorzen. Bij verstoring trok de Grauwe gors zich terug in een kleine meidoornstruik op de middendijk of in een veel grotere Meidoorn langs het Noordpolderkanaal. Hier pal tegenover lag een groot blokperceel *broedend* maar dat had niet de voorkeur, het *wintervoedsel* was favoriet.

Bij nadere inspectie viel op dat het graan in dit perceel niet was gaan legeren. Het veldje was vrij droog gebleven en had het weinig *last* gehad van het winterweer. Toch was de gewasstructuur vrij open gebleven zonder al te grote stukken kale bodem. Het zomergraan had ook in februari nog een mooie harde korrel en was in zekere zin oogstbaar. Tot in maart lagen de graankorrels voor het oprapen en waren enkele aren nog gevuld.
De Grauwe gors van de middendijk was zeer honkvast en had een voorspelbaar patroon van foerageren en zich terugtrekken. Mogelijk heeft de gunstige ligging van het betreffende perceel een positief effect gehad op het vers blijven van het voedsel.
Directe voedselconcurrenten waren Fazant, Houtduif en Rietgors die in redelijke aantallen in dit perceel waargenomen zijn. Uit de hoge aantallen waargenomen Torenvalk en Buizerd kan ook worden afgeleid dat het perceel rijk aan graanetende muizen was. De vondst van een gepredeerde Kerkuil is in dit verband ook opmerkelijk te noemen en onderstreept de muizendichtheid. De Grauwe gors is tot 21 maart 2012 waargenomen en is door veel mensen gezien en uitgebreid gefotografeerd.

Landschapseffecten

Solitaire bomen en struiken zijn onmisbaar in het open agrarisch landschap. Vogels gebruiken deze landschappelijke elementen als slaapplaats, als plek voor beschutting tegen slecht weer en als bescherming tegen roofdieren. Illustratief was de waarneming van een Houtsnip die uit een perceel wintervoedsel opvloog en kort daarna werd geslagen door een Slechtvalk. De bomen en struiken bieden vogels ook voedsel in de vorm van kleine gewervelde en ongewervelde dieren, zaden, bessen of ander organisch materiaal.
De aanwezigheid van bomen en struiken naast de percelen is vertaald naar vier verschillende landschapstypen.

- *geen*, een perceel zonder bomen of struiken
- *licht*, enkele bomen of wat lage struiken
- *gemiddeld*, een of twee open houtsingels grenzend aan het veldje
- *zwaar*, perceel omzoomd door of grenzend aan gesloten houtsingels.

Niet alle landschapstypes zijn gelijkmatig verdeeld over percelen. In een open landschap zoals in Noord-Groningen zijn logischerwijs percelen zonder bomen en struiken het sterkst vertegenwoordigd. Het type *zwaar* wordt aangetroffen in ruilverkavelingbosjes, in dorpen of als erfbeplanting bij boerderijen. Er waren maar weinig percelen aanwezig met deze landschapskenmerken. De overige twee landschapstypes *licht* en *gemiddeld* zijn veel algemener in Noord-Groningen

Figuur 3 toont de verdeling van de aantallen vogels per type landschap over de telperiode.

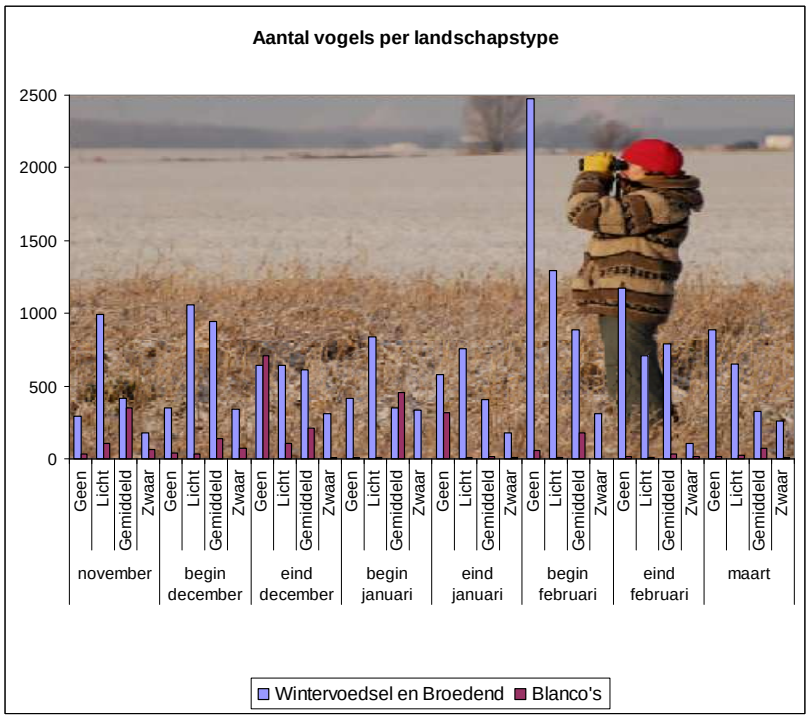

Figuur 22

De uitschieter tijdens de koude periode van begin februari bij *geen* werd veroorzaakt door enorme groepen kraaiachtigen en door een toename van fraters. De meeste vogels zijn gezien op de percelen van het type *licht*. Een enkele boom of struik naast het perceel levert het hoogst aantal waarnemingen op. Het type *geen* en *gemiddeld* doen het hierna ongeveer even goed. Op percelen van het type *zwaar* is het aantal waarnemingen het laagst. Hoe meer bomen en struiken betekent dus niet per definitie meer vogels.

	Totaal W/B	W/B (N)	Gemiddeld W/B	Total B	B (N)	Gemiddeld B
Geen	6812	10	681	1202	14	86
Licht	6953	9	773	293	5	59
Gemiddeld	4720	7	674	1464	8	183
Zwaar	2016	4	504	181	2	91

W/B: *wintervoedsel* en *broedend*
B: *blanco*

De voorkeur voor een bepaald landschapstype is voor enkele soorten uit de waarnemingen af te leiden.

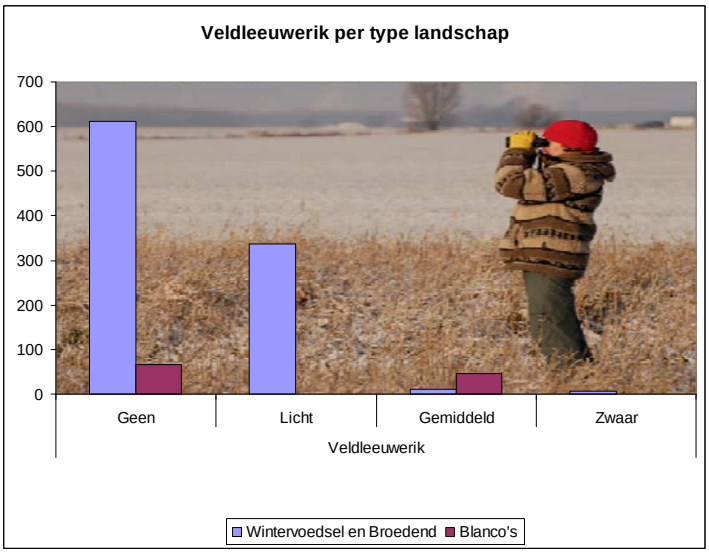

Figuur 23

De Veldleeuwerik laat een voorkeur zien voor een open landschapstype met zo weinig mogelijk bomen en struiken. Zie figuur 23.
Deze bodemminnende soort is bijna exclusief waargenomen in *geen*.
Opvallend is de afwijkende waarde in de *blanco´s* bij *gemiddeld*. Bij een laag voedselaanbod is de rol van het landschap wellicht minder belangrijk

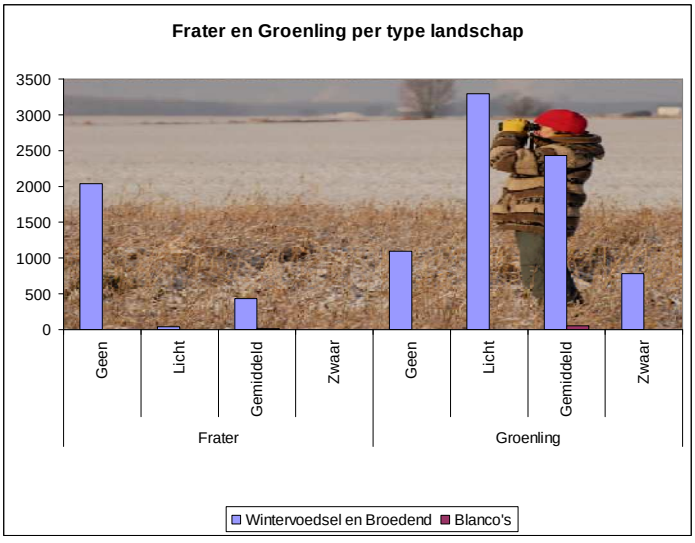

Figuur 24

Fraters hebben een duidelijke voorkeur voor het open veld, vergelijkbaar met dat van de Veldleeuwerik. Groepen fraters zijn echter ook aangetroffen in bomen en struiken, vergelijk geen met gemiddeld.
Fraters maken lange zwerftochten door het open veld, afgewisseld met een kortstondig luidruchtig verblijf in bomen. Dat is althans door de tellers waargenomen en figuur 24 lijkt dat te beamen. Groenlingen foerageren meer vanuit de dekking van bomen of struiken.

.

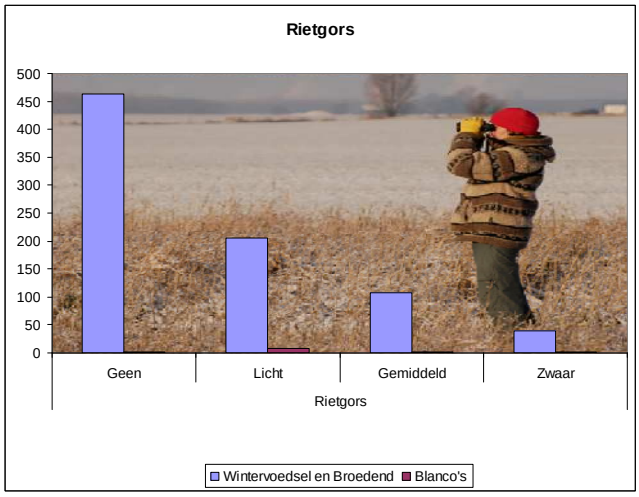

Figuur 26

Rietgorzen hebben een voorkeur voor een open landschapstype. Ze zijn echter ook waargenomen in percelen met bomen en struiken.
Bij het doorkruisen van de percelen was goed te zien dat Rietgorzen in de halmen van het Zomertarwe hangen om te foerageren. Dit gedrag lijkt op dat van vinkachtigen.
Rietgorzen fourageren en drukken zich bij gevaar op grond. Pas op het laatste moment wordt de veiligheid van bomen of struiken opgezocht. De grootste voorkeur lijkt uit te gaan naar percelen *wintervoedsel* of *broedend* met direct in de omgeving overstaand Riet.

Conclusies en aanbeveling

Als eerste en als belangrijkste kan gesteld worden dat er een bijzonder succesvolle telling heeft plaatsgevonden in de winter van 2011-2012. Met maar liefst 71 verschillende soorten in *broedend* en *wintervoedsel* en 56 in de *blanco's* is een veelzijdig aantal overwinterende vogels waargenomen.

De telling is gedaan door negen vrijwilligers. Het streven was om tweewekelijks te tellen, in de praktijk bleek het lastig om de percelen met veel verschillende mensen geheel synchroon te tellen. Tellers hadden te kampen met hardnekkige mist in het begin van de winter en met extreme kou in februari. Het doorzettingsvermogen en de hardnekkigheid werd rijkelijk beloond met prachtige waarnemingen van velduilen die vlak voor de voeten van tellers opvlogen, of met een groep van 80 IJsgorzen op een veldje bij Westernieland. Bijzonder mooi en opvallend waren ook de talrijke ruigpootbuizerds en zeldzaamheden als Grauwe gors, Bokje of Klapekster.

Het succes van deze telling is moeilijk in te kaderen, want wat zijn precies de criteria? Bepalen aantallen van individuele soorten dit of is de waargenomen soortenrijkdom het waarmerk voor succes? De aantalsschommelingen per perceel maken het antwoord op deze vraag niet gemakkelijker op.

Beschikbaarheid en aanwezigheid van voldoende voedsel is vanzelfsprekend de stuwende kracht achter de aantallen en soorten vogels, maar landschap en beheer spelen ook een rol. Sommige soorten zoals de Veldleeuwerik kennen een vroege voorjaarstrek, weer andere soorten hebben een opportunistische migratiepatroon en gaan pas op trek als de weersomstandigheden daar om vragen. Feit is wel dat de aantallen, ongeacht de onderliggende factoren, op het eind van de winter in de percelen met agrarisch natuurbeheer toenemen en dat is zeker een mooie opsteker.

De piek in waarnemingen tijdens de vorstperiode in februari is heel opvallend te noemen. Mogelijk waren gangbare voedselbronnen in het gebied of elders in Europa door ijs en sneeuw niet meer beschikbaar en boden de percelen *wintervoedsel* en *broedend* een reddend alternatief.

Percelen wintervoedsel in een boomrijke omgeving zijn veel minder geschikt voor typische akkervogels als Veldleeuwerik en Kneu. Percelen met een meer open beplanting ernaast, hebben een grote aantrekkingskracht op kleine zaadetende vogels waaronder veel vinkensoorten en

vogels van boerenerven en dorpen zoals ringmussen. In deze veldjes zou het aandeel bladramanas of andere kruiden met kleine zaden ten opzicht van granen groter kunnen zijn.
In percelen met aangrenzend slechts een boom of een struik, zouden granen beter kunnen domineren.

Hiernaast zou uitgezocht moeten worden welk beheer nodig is om percelen *wintervoedsel* geschikt te maken voor bodemminnende soorten zoals veldleeuweriken. Dat is nu afhankelijk van weersinvloeden. Bij wijze van experiment zou een deel van het *wintervoedsel* vanaf half oktober op ongeveer 10 centimeter vanaf de grond gemaaid kunnen worden.
Het is sterk aan te bevelen grote percelen *broedend* in de winter van een kort gemaaide strook te voorzien. De combinatie van hoge en lage vegetatie lijkt het meeste succes op te leveren. De gemaaide strook zou bij voorkeur niet naast bomen of struiken maar altijd aan de open kant van het landschap moeten liggen.

Meerjarige percelen *broedend* kunnen cultuurtechnisch beheerd worden en zijn daarom wat flexibeler in gebruik dan de weinig dynamische percelen *wintervoedsel*. Deze moeten elk jaar opnieuw bewerkt worden en ingezaaid om het graanaanbod het jaar daarop wederom te garanderen. Veel percelen *wintervoedsel* veranderen na een lange winterperiode echter in prima broedbiotoop voor bodemminnende soorten waaronder de Veldleeuwerik.
Er zou gedacht kunnen worden aan een wat meer vloeiende overgang naar het broedseizoen toe. In de gangbare landbouw is ook al veel ervaring opgedaan met *no-till*, dit is een landbouwtechniek waarbij niet geploegd wordt en direct over de stoppel wordt doorgezaaid. Dat laat de grond met rust en komt het bodemleven ten goede. Voor het opnieuw inzaaien van wintervoedsel zou gedacht kunnen worden aan deze landbouwtechniek. Het is niet duidelijk wat het effect van de bodembewerking is geweest op de aantallen vogels omdat er niet geteld is in april. De Grauwe gors is na bewerking van het veldje bij de Middendijk in ieder geval niet meer aangetroffen.

Het scherpe contrast tussen *wintervoedsel*, *broedend* en gangbare winterse akkers is erg groot. De moeilijke winterperiode voor standvogels en migranten wordt volledig gedragen door het agrarisch natuurbeheer. Aanvullende maatregelen buiten de SNL door het in ere herstellen van kruidenrijke overhoekjes, kleipaden of het inzaaien met kruiden- of graanmengsels op percelen waar een intensief bouwplan niet past, zouden op de lange termijn een extra steuntje in de rug zijn voor veel zaad- en muizenspecialisten. De Middendijk, de slaperdijken van de Linthorst-Homanplolder, Negenboerenpolder of Lauwerpolder zijn hier de aangewezen plaatsen voor.

De bezochte winterveldjes waren bij de eerste telronde landbouwkundig in een prima staat, het gewas was goed opgekomen en daarmee leek een hoog voedselaanbod gegarandeerd en dat heeft deze telling ruimschoots bewezen.

Dankwoord

Als eerste wil ik alle deelnemers bedanken die de pakketten *wintervoedsel* en *broedend* in hun bedrijfsvoering hebben opgenomen. Alle deelnemers krijgen ook een verslag van de tellingen op hun bedrijf met daarin een kopie van de veldformulieren en aanbevelingen over de locale situatie van de percelen. De betrokkenheid van de deelnemers was groot en dat is mede bepalend voor het welslagen van de maatregelen en natuurlijk voor de telling zelf.

Deze telling was zonder alle vrijwilligers niet mogelijk geweest, daarom heel erg bedankt Jacob Bosma, Hylke Agema, Virry Schaafsma, Saskia van der Burg, Catrienus Rouwé, Attie Bos, Lazar Brinkhuizen en Alwin van Lubeck.
Lazar en Alwin hebben in het vroege voorjaar een laatste ultieme poging gedaan om nog meer grauwe gorzen te vinden, het bleef echter bij de ene Grauwe gors van de Middendijk.
Attie Bos had geheel bij toeval een *blanco* voor haar voordeur. Het contact was snel gelegd en met dank aan de vogels rolde zij zo de telling in, zij is inmiddels bestuurslid van Wierde & Dijk. De soep en koffie aan haar keukentafel waren zeer welkom op een lange winterse dag vogels tellen.

Ook wil ik graag Allert Elema bedanken voor zijn gastvrijheid tijdens de vrijwilligersbijeenkomst in zijn schuur. Jacob Bosma, Trudy van Wijk en Catrienus Rouwé wil ik tot slot nog bedanken voor hun commentaar op het eerste concept.

Literatuur

Bos J., Gubbels S., Roelofs B. & Driessen W., 2011. Vier jaar wintervoedselgewassen op de Kraijelheide. Limburgse vogels 21: 43-53

Colin Bibby & Neil Burgess & David Hill & Simon Mustoe, 2000. Bird Census Techniques second edition. Academic Press, London

Cramp, S and Simmons, K E L (eds.) (2004) BWPi: Birds of the Western Palearctic interactive (DVD-ROM). BirdGuides Ltd, Sheffield.

Van Dongen R., 2004. Het succes van Sibbe voor broedvogels en overwinterende akkervogels. Limburgse vogels 14: 9-16

Guelinckx R., 2008 Graan voor Gorzen, het succes van akkerreservaten Pp 82-99 *in* BRAKONA, jaarboek 2006-2007, Vlaams Brabantse Koepel voor Natuurstudie, Mechelen

Jan van 't Hof, 2010 Akkervogels in Trioranden Faunaranden en Natuurbraak. Wierde & Dijk, Leens

Jan van ’t Hof, 2010 Wintervogels in Natuurbraak. Wierde & Dijk, Leens

Hulscher J. & Driesen P. Fraters en andere vinkachtigen in de Westerbroekstermadepolder winter 2008/09. Grauwe gors 2009-1, Avifauna Groningen

Ottens H.J. & R. van der Starre, 2010 Vogels in relatie tot de aanwezigheid van wintervoedselveldjes in Oost-Groningen in de winter van 2009-2010. Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief, Nieuw Scheemda.

Peter Twisk, Annemarie van Diepenbeek & Jan Piet Bakker. Veldgids Europese zoogdieren. KNNV Uitgeverij Zeist, 2010 Zeist

Provincie Groningen. 2008. Nota meer doen in minder gebieden. Groningen.

Siriwardena G.M., N.A. Calbrade & J.A. Vickery, 2008. Farmland birds and late winter food: does seed supply fail to meet demand? Ibis 150: 585-595

SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998 -2000.

Wierde & Dijk. 2009. Gebiedsplan Wierde & Dijk. Leens

Het diagram van het KNMI komt van hun website www.knmi.nl

Colofon

Foto van velduil op stenen en van vliegende Velduil is van Jan Enne Haack. Foto van Grauwe gors is van Dick Veenendal. Foto van teller in diagrammen is van Oike Vlaanderen. Alle overige foto’s zijn van Bauke Koole.